

a listán. A könyvet mindenekelőtt a színes és gazdag írott és képi forrásanyag összegyűjtése és rendszerezése teszi értékké, s ez nem kis teljesítmény; feltehetőleg hivatkozási alapként és inspirációként szolgál majd további kutatásokhoz is.

A kötetet záró köszönetnyilvánítás többek között a szerző fiának is szól, „aki megértette velem, hogy minden női szerep közül a legfelelősebb az anyaság”. Hát igen, hiszen mondhatni ez az egyetlen par excellence női szerep, és nyilván felemelő is, de egy ilyen kötet végén ennek a zárómondatnak azért van némi normatív felhangja.

BORGOS ANNA

Tükörszilánkok

KÁDÁR-KORSZAKOK A SZEMÉLYES EMLÉKEZETBEN

Szerk. Kovács Éva. MTA Szociológiai Kutatóintézet – 1956-os Intézet, Bp., 2008. 348. old., 2900 Ft

Véget érhet-e a múlt, és kinek adatik meg a felejtés? A Kádár-korszakról szóló közéleti vagy társadalomtudományos diskurzusok sokszínűsége egyre sürgetőbbé teszi a választ. Hiszen hovatovább a rendszerváltás is egyre gyakrabban jelenik meg történelmi múltként, annak ellenére, hogy történetírói feldolgozására néhány – korabeli sajtóközleményeket forrásként használó, fényképekkel gazdagon illusztrált – ismeretterjesztő munkán kívül még kevés kísérlet történt. Kovács Évának és szerzőtársainak ambiciózus kutatása ezért is hiánypótló a magyar társadalomtudományos gondolkodásban. Noha a kötetben közreadott tanulmányok forrásai Kádár-korszakbeli élettörténetek, a szerzők célja nem az volt, hogy „a korszak történetének bizonyos mozzanatait” megvilágítsák. Mint a szerkesztő, Kovács Éva kifejti: „Arra voltunk kíváncsiak, hogy mennyiben és miként szervezi a kor emlékezte a jelenkori társadalmat. [...] hol van a Kádár-korszak *helye* az élettörténeti elbeszélésben? És lakható-e, s ha igen, hogyan lakható be a Kádár-korszak emlékezte? Lehet-e élni

nélküle, azaz feledhető-e a Kádár-korszak?” (35–36. old.) Egyik végkövetkeztetése, hogy túl korán vágtak bele a Kádár-korszak kommunikatív emlékezetének élettörténeti rekonstrukciójába, ezért a fenti kérdésekre még csak részleges válaszok adhatók. Ennek ellenére úttörő jellegű kérdésfelvetések sorával találkozunk, aki kezébe veszi e munkát.

Mivel a szerzők nem a múltat, hanem a múlt továbbélését próbálták megérteni, olyan társadalmi csoportokhoz tartozónak vélt személyekkel készítettek interjút, „akik számára a Kádár-rendszer felbomlása »sorseselemény« lehetett”. Így kerültek a „mintába” „zsidók, romák, németek, szlovákok és szerbek/horvátok, illetve nemesi származásúak és hajléktalanok. [...] Bár e csoportok és életvilágok szociológiai értelemben lényegesen különböznek egymástól, egy dolog mégis összekapcsolja őket: egyikük sem létezett mai formájában a Kádár-korszakban.” (37. old.) Kontrollcsoportként a „kádereket” és a „disszidenseket” választották ki, akik talán azért kerültek ebbe a kategóriába, mert ők – a fentiekkel szemben – akkoriban „léteztek”. Ennél a pontnál érdemes górcső alá venni, miként jelennek meg a társadalmi csoportok a kötetben, mivel a csoport- és identitásképződésről vallott nézetek határozzák meg a kötet szerkezetét. Egy-egy társadalmi csoport egy-egy tanulmányt kapott az interjúzásban évek óta jártas szerzőktől. A szerzők többségének a kultúratudományi elemzésekben megszokott fogalmak használata sokkal mindennaposabb, mint azt a korszakról (legyen szó a rendszerváltásról vagy a Kádár-korszakról) szóló magyar történeti munkák szerzőitől megszokhatuk. Az emlékezet megkonstruálását elemző tanulmányok igen összetett és sokrétű identitásfogalmakkal dolgoznak. Ezért is meglepő számomra, hogy a jelenkori társadalmi csoportok megkonstruálása a szerzőknek mennyire magától értetődőnek tűnik.

A szocialista korszak sematikus osztálykategóriáinak (munkás, paraszt, értelmiség) tudatos elvetése az emlékezetkutatás nemzetközi irodalmában jártas szerzők szemében korántsem számít forradalmi újí-

tásnak. Azonban a rendszerváltást „sorseseleményként” megülő csoportok kiválasztásának metódusára vagy annak indoklására, hogy miért éppen velük készítettek interjút, a fentiekben kívül nem találtam részletes indoklást. De vajon mitől léteztek másként a Kádár-korszakban ezek a csoportok, mint manapság, ha tudásunk mind a korabeli, mind a mai csoportképződésükről korlátozott – néha pedig csak közhelyes? A címben többes számban szereplő Kádár-korszak valóban annyiféle, ahányan emlékeznek rá. Az interjúpartnerek kiválasztásának módszerei azonban nem egyértelműek a számomra. A megközelítés úttörő volta miatt a szerkesztők és a szerzők nyugodtan vállalhatták volna, hogy mivel alig rendelkezünk társadalomtudományos ismeretekkel a rendszerváltásról, ezért az emlékező közösségek kiválasztásához sincsen kellő tudásunk. Hiszen éppen az ehhez hasonló kutatások révén jöhet létre az a tudás, amely már összetettebb módszertani hátteret teremthet a visszaemlékezők kiválasztásához.

A társadalmi csoportok kiválasztásában a másik problémát az jelenthette, hogy – mint az esettanulmányokból néha kiderül – a szerzők egy része kifejezetten az egyes nemzetiségekre vonatkozó kutatásként jelentette meg munkáját. „Az elbeszélésekből megállapítható, hogy míg *egyéni* boldogulásukban nem hozott jelentős változást a rendszerváltás sem, *közösségi szinten* a demokratikus átalakulás hosszú idő után újra teret engedett a különbözőségek megmutatásának, a nemzetiségek nyilvánosan is kialakítható autonómiájukat” – írja például Udvarnok Virág, aki a szerb és horvát visszaemlékezők nyomán elsősorban azt firtatta, „hogyan élték meg ezeket az évtizedeket a Magyarországon élő nemzeti kisebbségek” (80. old.). Mint ha a kötet tanulmányainak többsége a nemzeti kisebbségek kutatására épülne. Az első három tanulmány eredeti címe – először a kisebbségkutatással foglalkozó *Regio* folyóiratban jelentek meg – az etnikai identitás köré szerveződő emlékezetet jelölte meg témaként (a svábok, a szerbek, illetve a horvátok és a szlovákok esetében). A kisebbségek emlékezetének kutatása felettébb érdekes témája lehetne a Kádár-korszakról szóló kutatásoknak, azonban a mai politikai elite-

jellemző módon, 2006 végén megszüntetett Teleki László Intézet bezárása óta alig vannak, akik intézményhez kapcsolódóan ezzel foglalkoznának. Talán részben ebből is fakadt a témaválasztás, hiszen a szerkesztő korábban az intézet munkatársa volt.

A „zsidó”, „arisztokrata”, „roma” és „hajléktalan” társadalmi csoportok megkonstruálása és emlékező közösségként kezelése a rendszerváltás-kor keletkezett politikai csatározások hívószavaira is rimel. E megjelölések sematikus használatát a szerzők is kifogásolják, hovatovább maguk kritizálják témaválasztásukat. A kötet egyik legjobban sikerült tanulmányának szerzői, Neumann Eszter és Vajda Júlia ki is mondják: „Joggal kérdezhetné az olvasó is, hogy [...] kikre is gondolunk, amikor a Kádár-korszak zsidóságáról beszélünk?” (113. old.) A visszaemlékezők identitáskeresésük, ezzel párhuzamosan saját élettörténetük elmesélése során olyan szituatív identitáskonstrukciókkal álltak elő, amelyek kétségessé tették a kiválasztott visszaemlékező közösségek homogenitását. Ez a probléma nem csupán a „zsidók”, hanem a szintén nehezen körülhatárolható „romák” esetében is felmerül. „Az egyetlen, amiben minden hozzászóló egyetért, hogy a »cigányság« egyet jelent a heterogenitás tapasztalatával, egyetlen biztosnak tűnő vonása, hogy makacsul ellenáll a kategorizálás homogenizáló törekvéseinek.” (175. old.)

Talán még ennél is kérdésesebb, hogy a hajléktalanoknak a rendszerváltás során kialakult reprezentációja indokolja-e, hogy egységes társadalmi csoportként kerüljenek a kötetbe. A társadalom periferiáján élők emlékezetének kérdése ugyanakkor igencsak értékes, mivel a rendszerváltás után a periférián élők (a munkásoktól kezdve a városi vagy falusi szegényekig) múltjának kutatása került a legmostohabb körülmények közé. Ezért is hajlamosak néhányan azt gondolni még e kötet kapcsán is, hogy „a rendszerváltás »abszolút vesztesei« a tömegével megjelenő hajléktalanok” (Nóvé Béla recenziója a kötetről. *Holmi*, 2008. december, 130–135. old.). Mintha a rendszerváltás előtt nem éltek volna olyan körülmények között emberek, mint manapság a hajléktalanok,

és nem csupán a szegénység hivatalos tagadása vagy a belvárosok szigorúbb rendőri felügyelete söpörte volna el a problémát sokak szeme elől.

Úgy tűnik, hogy ezek alapján az emlékező közösségeket nem feltétlenül az etnikai hovatartozás, a közös vagy éppen eltérő tapasztalat, hanem az emlékezés idejével párhuzamosan létrejövő politikai és közéleti diskurzusok szülik. „A megemlékezések, az évfordulók és a rendszeresen ismétlődő szertartások rítusai [...] a tudatos, közösségi önreprezentáció nagyszerű példáival szolgálnak. Ezek az ünnepek sokat elárulnak a szervezők és színpadra állítók értékrendjéről és érzéseiről, valamint arról, hogyan értelmezik a múltat a magas funkcióban lévők, akik e rituálék megrendezéséről gondoskodnak. A gazdasági és politikai hatalom így szimbolikus hatalommá alakul át, amely – ha a színrevitel sikeres – képes formálni a múlttal kapcsolatos felfogást és érzelmeket, hogy a számára kedvező, neki megfelelő nemzetudatot alakítsa ki a jelenben” – írja Mary Fulbrook *A német nemzeti identitás a holokauszt után* című könyvében az NDK-ban állami évfordulók-ká emelt ünnepeket elemezve (Helikon, Bp., 2001. 123. old.). Vajon nem hasonló folyamatról beszélhetünk-e akkor, amikor a Kádár-korszakbeli élmények felidézésére készített visszaemlékezők kiválasztását vizsgáljuk? A bevezető tanulmány egyik megállapítása szerint a szegmentált emlékezet „hitelesség[ének] zsinórmértékét saját élményeinkből származó erkölcsi igazságérzetünk és a hatalmi diskurzusok határozzák meg” (11. old.). Eszerint azok a hatalmi diskurzusok, amelyek különbséget tesznek az emlékező közösségek hitelessége között, hathatnak az emlékezeti munkát kiváltó kutatókra is. Az emlékezetet kutató társadalomtudósok ennek függvényében ugyanúgy versenyeznek – az egyes csoportok kiválasztásával – a közéleti vagy társadalomtudományos figyelemért, mint az emlékezeti munka során létrejövő elbeszélések egymással.

A Kádár-korszakhoz kapcsolódó megemlékezések, tudományos vagy laikus beszámolók az élményalapú kollektív emlékezet működtetésének azon válfajába tartoztak, amelyek emlékező

közösségeket szültek. Ezek az ábrázolások olyan, jelent is megalapozó történeteket, mítoszokat teremtettek, amelyek elbeszélés módja elsősorban az emlékező közösségek igényeit szolgálta. Jan Assmann a jelent, egyúttal a kulturális emlékezetet megalapozó történeteket nevezi mítoszoknak, amelyeket gyakran szembeállítanak a történelem fogalmával. „Az a múlt, amely megalapozó történetté szilárdult és bensővé lett, attól függetlenül mítosz, hogy koholt-e vagy tényszerű. [...] A mítosz olyan történet, [...] amely [...] normatív igényeket is támaszt és alakító erővel bír.” (Jan Assmann: *A kulturális emlékezet. Irás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Atlantisz, Bp., 1999. 76–78. old.) A mítoszeremtés ebben az esetben az egyéni vagy kollektív emlékek lefordítása alaptörténetekre, ami persze nem kérdőjelezi meg az eseményekké konstruált múltbeli történések realitását.

A szerzők élesen különválasztják a Kádár-korszak kommunikatív és kulturális emlékezetét. Az Assmannhoz köthető meghatározást leegyszerűsítve: az előbbi inkább a személyes, közvetlen élményeken, míg az utóbbi elsősorban a közvetett, reprezentációkon keresztül közvetített tapasztalaton alapul. Kovács Éva szerint „a Kádár-korszak emlékezete ma még elsődlegesen *kommunikatív*” (11. old.), amiből több dolog is következik. Az emlékezőközösség javarészt elsődleges élményeit idézi fel, amelyek mindig töredezetek és élmény mivoltuknál fogva átadhatatlanok. Ebből is a fakad a visszaemlékezések „szilánkossága”.

A töredezettség másrészt a szerzők által használt, manapság széles körben elterjedt identitáskonstrukciókból is fakadhat. Az identitásteremtő mítoszokat a közösség szakralizálja, mert bennük eredetét vagy erőforrását látja. De mi történik akkor, ha ez az identitás nem reprezentálható homogén formában, mint a tanulmányokban vizsgált társadalmi csoportok esetében? Mi teremti meg ebben az esetben az emlékezők közösség-tudatát?

A kutatás egyik kiindulópontja Erős Ferenc azon gondolata, hogy „Már az államszocialista rendszer felbomlá-

sának is egyik legjellegzetesebb tünete volt az, ahogyan Magyarországon sorra jöttek létre különböző csoportok, egyesületek, szerveződések, mozgalmak, vallási és egyéb kisközösségek stb., amelyek újfajta identitást kínáltak tagjaiknak, vagy lehetővé tették az addig peremre szorított identitás-elemek nyílt kifejezését.” (idézi Kovács Éva a bevezető tanulmányban, 37. old.) A tanulmánykötet emlékezői, akiket a kutatók bevallottan „valamilyen csoportazonosságukhoz köthető intézményen keresztül” kerestek meg (uo.), ezekhez az újfajta identitást felmutató szervezetekhez kapcsolódtak valamilyen formában. Tehát a „zsidók”, „romák”, „hajléktalanok” hivatalból ajánlott visszaemlékezői szólnak meg a szövegekben. Közös bennük tehát az, hogy valamelyik, a rendszerváltás után létrejövő vagy új erőre kapó intézményhez kapcsolódnak. Emlékezetüket nagymértékben befolyásolhatja, hogy az adott intézmény milyen értékrendszer fényében jeleníti meg a hozzá kapcsolódó társadalmi csoportokat. Hiszen tudvalevően se szeri, se száma azoknak a szervezeteknek, amelyek épp e társadalmi csoportok érdekeit kívánják képviselni. Ezért is szívesen olvastam volna többet arról, miként jutottak el a kutatók az egyes elbeszélőkhöz, mert az messzemenően alakította az élettörténet elmondásának kereteit. Sajnos a tanulmányok szerzői erről többnyire szemérmesen hallgatnak, mint ahogy az interjúszituáció körülményei is csak elvétve jelennek meg a tanulmányokban – már csak azért is, mert a tanulmányokat nem mindig az interjúkészítők írták. Az elmeséltetett és megszerkesztett élettörténeteket úgy tárják elénk, mintha „vegytisztán”, az interjúzó közbeavatkozása nélkül készültek volna el. Úgy vélem, az emlékezet működtetésének – nem csupán itt – fontos szereplői azok a kutatók is, akik rábírák a visszaemlékezőket, hogy meséljék el élettörténetüket. Ezért az, ahogyan eljutnak interjúalanyaikhoz, vagy ahogy szóra bírják őket, éppúgy az emlékezetmunka része, mint az elbeszélés rögzített szövege.

Ahhoz, hogy egy történet drámai feszültséget hordozzon, „olyan eljárások kellenek, amelyek oksági

vagy szükségességi viszonyokra utalnak az események véletlenszerű egymásra következése helyett” (Jerome Bruner – Joan Lucariello: A világ narratív újratemtése a monológban. In: *Narratívák 5. Narratív pszichológia*. Szerk. László János – Thomka Beáta. Kijárat, Bp., 2001. 135. old.) Ebből fakadóan az élettörténet fordulópontjainak elbeszélése a hallgató által támasztott elvárásokhoz és a választott műfaj szabályaihoz jobban alkalmazkodik, mint a feltett kérdésekhez. Ezért is fontos része a kötetnek az interjúkészítés módszertanát bemutató melléklet.

A kötetben szereplő interjúkat élettörténeti elbeszélésként elemzi a szerzők, ami úttörő törekvés a magyarországi *oral history* történetében. A biográfikusatás (*Biografie-forschung*) mint diszciplína hazai adaptációja a mai napig gyermekcipőben jár, annak ellenére, hogy a szociológia angolszász, francia és német világában már több évtizede jelen van. Erős Ferenc, Ehmann Bea, Kovács Éva és Vajda Júlia munkáin (*Mutakozás. Zsidó Identitás Történetek*. Múlt és Jövő, Bp., 2002.) kívül csak elvétve fordult elő a biografikus elemzés módszereinek alkalmazása. Ennek is köszönhető, hogy Magyarországon – a módszer viszonylagos ismeretlensége miatt – alig érzékelhetők azok a különbségek, amelyek a nemzetközi tudományos életben az élettörténeti emlékezet kutatását elválasztják az *oral history*tól. A módszer hazai alkalmazói ezért sokkal intenzívebben kapcsolódnak be a nemzetközi tudományos diskurzusokba, mint a hazai tudományos életbe. Kovács Éva is megjegyzi, hogy a személyes emlékezet gyűjtése és archiválása korántsem marad el annyira a nemzetközi gyakorlatától, mint az elemzése. A kötetből megismerhető módszertani újítások a hazai emlékezetkutatást is interpretatív irányba terelhetik.

Az élettörténet elbeszélése során az interjúkészítő az elbeszélőt elsősorban és kizárólag abban segíti – „lehetőleg nem verbális eszközökkel, hanem figyelmünkkel, buzdító tekintetünkkel, azaz az elbeszélés együttérző, ám néma követésével” (337. old.) –, hogy szabadon elmesélje élettörténetét. A második szakaszban

(narratív utánkérdezés) sem tehet fel eldöntendő – az angol és német nyelvben egyszerűen csak W-vel jelölt kérdéseket (hol, mikor, kivel, miért?) – kérdéseket, mert azokra nem elbeszéléseket, hanem csak adatokat, értékeléseket kap. Ezzel igyekszik elkerülni azt a csapdát, hogy ő maga befolyásolja a történet menetét, szemben az *oral history* néhány művelőjével, akik maguk is elismerik, hogy a történeteket az elbeszélővel együtt hozzák létre. Ennek a kérdezősködésnek a célja a részletesebb elbeszélés ösztönzése, nem pedig a kiegészítés. Az elemzés ennek nyomán a narratív konstrukciók egységének elemzésére, az elbeszélés módjainak megértésére irányul. Emiatt az identitáskonstrukció vizsgálata egyenesen következik a narratív stratégia választásának mikéntjéből.

A tanulmánykötet „töredezett-sége” – akárcsak a találó borítóé – az élettörténetek egységes keretbe foglalásának megvalósíthatatlanságából fakad. A Kádár-korszak emlékezete (tükre) korántsem ép. A töredezett-ség a rendszerváltás során keletkezett, azoknak az identitáspolitikáknak az eredményeképp is, amelyek a Kádár-korszak óta élnek tovább. Ráadásul a tanulmányok egy részéből kiderül, hogy alig-alig hozott a személyes sorsok elbeszélésében változást a rendszerváltás, inkább az önreprezentáció lehetősége adatott meg. (Kérdéses persze, hogy ugyanez lett-e volna az eredmény, ha nem társadalmi szervezeteken keresztül érik el az elbeszélőket a kutatók.) A korszak kommunikatív emlékezete nem foglalkozhat egységes keretbe. A rendszerváltás során reprezentált társadalmi csoportok emlékezete azonban eltérő mintákat követ, amelyeket az emlékezet és a felejtés különböző formái teremtenek meg. Az identitásstratégiák ebben a töredezett múltban keresnek olyan fogódzókat, amelyekre az egyén felépítheti saját, töredezett énképét, élettörténetét. Akiknek pedig részben megadatott a felejtés – mint például Zombory Máté kiváló tanulmánya szerint a második és harmadik generációnak –, azoknak a Kádár-korszaktól és a rendszerváltástól kevésbé függő identitások újrafelfedezése is lehetséges.

A Kovács Éva által szerkesztett tanulmánykötet mérföldkő a magyarországi emlékezetkutatás történetében, mivel elsőként alkalmazza az élettörténeti elbeszélés (élettörténet-kutatás) eredményeit a Kádár-korszak és a rendszerváltás viszonyának megértésében. Külön értéke, hogy a módszertanilag következetesen, tudatosan vállalja a formában is megjelenő töredékességet, nem kíván szintetizálni egy olyan tudást, amely nem szintetizálható (szemben számos, „nagy szintézisre” törekvő szerző igyekezetével). A kutatás buktatói az út járatlanságából is fakadnak. Mindazonáltal a módszer alkalmazhatóságát is jól bizonyítják a megjelenéséig hosszú utat bejárt kötet tanulmányai. Az emlékezeti munka még éppen csak elkezdődött, hiszen – ahogy azt Kovács Éva megfogalmazza – „egy aktív felejtési folyamat közepén járunk”.

HORVÁTH SÁNDOR

Tomka Béla: A jóléti állam Európában és Magyarországon

Corvina Kiadó, Bp., 2008. 116 old., 1990 Ft (Corvina Tudástár)

Aki járt már francia könyvesboltban, annak csak egy sorozat juthat eszébe a *Corvina Tudástár* sorozat puha fedelű, kiskalakú, ismeretterjesztő kötetkéiről: a *Que sais-je?*

Habár az ember saját szakterületén túli címek önmagukban néha furcsák vagy ezoterikusak (*A hettiták; A DNS a büntetőeljárásban; A luxus*), a Fnac (Fédération nationale d'achats des cadres) polcán sorakozó, összességében több mint háromezer cím, borges-i örömmel tölt el minden Párizst járó könyvmolyt: ki tudna ellenállni az emberi tudás szinte mindenki által elérhető nagy enciklopédiájának, kicsi darabokban, hozzáértők tollából, referenciákkal megtűzdelve!

Az idők persze változnak: a mindent tudni vágyóban ma már ugyanez az érzés inkább a Wikipédia hiperlinkjeire kattintgatva gerjed.

A *Magyar Tudástár* néhány tucat eddig megjelent darabja (*Kína rövid történetétől a Közvélemény-kutatáson és a Bioklímán át Az agyig* – a sorozatban megjelent címek teljes listáját hiába kerestem a kiadónak a könyvben is feltüntetett honlapján) e nagyszabású műfaj meghonosítására még alkalmatlan. Félek, az egész műfajról lekéstünk. Valahol persze el kell kezdeni, de ha kiadóigazgató lennék, vagy tudományos ismeretterjesztést támogató hatóság, akkor a világháló korában a kicsiny magyar nyelvű piacra aligha támogatnám egy ilyen sorozat beindítását, inkább a magyar Wikipédia fejlesztésébe vagy épp a meglévő tananyagok, tankönyvek széles körű, ingyenes, internetes elérhetőségébe investálnék.

Ha a sorozat szerkesztője lennék, akkor olyan témákkal igyekeznék indítani, amelyek *egyrészt* általános érdeklődésre tartanak számot, *másrészt* még nincs róluk a könyvtár polcáról levehető, hasonló mélységű, jól használható és viszonylag friss magyar nyelvű irodalom.

Ami az első megfontolást illeti: a jóléti állam mint téma telitalálat. A csupán a rendet és a honvédelmet garantáló „éjjeliőr-állammal” szembeállítható, polgárai jólétéről gondoskodó, szociálisnak is mondott állam koncepciója először Bismarck reformjaival jelent meg Európában, hogy aztán a XX. század második felére Nyugat- és Észak-Európa kiterjedt – a nyugdíjasokról, a munkanélküliekről és a betegekről, továbbá az oktatási szféra szinte egészéről alanyi jogon való gondoskodást felvállaló – jólétiállam-fogalma büszkén vállalt vívmányként vonuljon be az európai nyelvek szókincsébe.

Az állam feladatainak ez a megközelítése nem valamiféle skandináv unikum: a költségvetés szociális célú kiadásainak aránya 1990-re már minden jelentős nyugat-európai országban, még Svájcban is meghaladta a GDP húsz (Svédországban negyven!) százalékát.

A társadalomtudományokat – politikatudományt, közgazdaságtant, jogot – tanuló diákot, az újságíró, a közügyeket figyelemmel kísérő laikust egyaránt érdekelheti, mit is takar pontosan ez a gyakran pörölyként lenge-

tett megnevezés, mely nem tartozik egyik klasszikus diszciplína alapfogalmi közé sem. Ránk fér tehát egy alapos, pontos ismeretterjesztő munka, amiből puskázhatunk, ha a jóléti állam a téma.

Miért érdekes ez nekünk, most, magyarul? A szocialista országok a rendszerváltásig egy átfogó, de a nyugat-európaiktól alapjaiban különböző, az állami vállalatok munkáltatói szerepén alapuló szociális ellátórendszer működtettek. Ez nyilván tarthatatlanná vált a magántulajdonon alapuló gazdaságban. Az átállás azonban nem mindenütt sikerült: több helyütt, Magyarországon is, a közoktatás, a szociális ellátó és a nyugdíjrendszer alapelveivel kapcsolatos meg-megújuló viták és mélyreható változtatások azt sugallják, máig nem tisztázódott, hány és milyen jóléti szerepeket várunk el az államtól. Épp ezért fontos, hogy tudjuk, milyen pályákon milyen jellegű rendszerekhez jutott el Svédország, az Egyesült Királyság vagy Ausztria.

Ezeknek a pályáknak és megoldásoknak a tanulmányozásából az is kiviláglik, hogy a legújabbban a közbeszédben unos-untalan hajtogatott vélekedés, mely szerint a szociális támogatásokat csak rászorultsági alapon szabad adni, messze nem annyira megkérdőjelezhetetlen, mint sürgetői láttatni szeretnék.

Ami a fenti második szempontot illeti, hogy tudniillik van-e a témában már hasonló, az alapos ismeretterjesztés igényével született, összefoglaló mű magyarul, nos, ott baj van: egy évtizeddel ezelőtt, Csaba Iván és Tóth István György szerkesztésében már megjelent a jóléti állammal kapcsolatos, fontos cikkek magyar fordításaiból összeállított kötet (*A jóléti állam politikai gazdaságtana*. Osiris, Bp., 1999.) A kérdés tehát úgy merül fel, mennyivel jár jobban Tomka Béla olvasója, mint az, aki Csaba Ivánék harminccoldalas bevezető tanulmányából és az utána következő cikkekből tájékozódik?

Tomka munkájának kétségtelen előnye, hogy időben hosszabb időszakot ölel fel: legfrissebb adatai 2001-esek, bár tény, hogy a legtöbb bemutatott időszakor nála is megáll a kilencvenes években.